

Szép, új, posztmodern világ

Gondolatok Kocsis Éva–Szabó Katalin: A posztmodern vállalat. Tanulás és hálózatosodás az új gazdaságban című könyvéről

Oktatási Minisztérium, Budapest, 2000, 310 oldal

Mai, felgyorsult ritmusú életünkben, meglepetésekkel, váratlan és robbanásszerű változásokkal teli világunkban a sikereseket és a veszteseket az különbözteti meg, hogy az előbbiek – „amőbaként idomulva »élőhelyükhöz«” (93. o.) – jól tűrik a bizonytalanságot, és együtt haladnak a környezet változásával, vagy éppen előtte járnak, a vesztesek pedig – többnyire a régi beidegződések alapján cselekedve – későn reagálnak a világ változásaira. Ebből az alapfeltételezésből kiindulva kívánja a kötet két szerzője bebizonyítani számunkra azt, hogy a világban zajló átalakulás nem kaotikus események láncolata, még akkor sem, ha a változások első megközelítésben kiszámíthatatlannak és kiismerhetetlennek tűnnek. A megoldás, azaz a siker kulcsa a tanulás és a hálózatosodás. A vállalatról van szó természetesen, a „posztmodern” vállalatról, a tudásalapú gazdasághoz, a digitális világrendszerhez illeszkedő, a szakirodalom által újabban *tanulóvállalat*nak nevezett gazdasági szervezetről. Saját megfogalmazásukban: „E könyv *csak a tanulásról és a hálózatokról* szól, semmi másról: összekapcsolódásukról, elválaszthatatlanságukról, térnyerésükről. Minden más jelenség, folyamat, újdonság és eset epizód ebben az írásban.” (15. o.) Mint már annyiszor a gazdaságtörténetben, „új” gazdaságról beszélnek, amelyben maga a termelési folyamat tanulássá, tudástermeléssé válik, és ehhez megtalálja, kialakítja azt a formát is, azt „az adekvát szervezetet, amely az intellektuális aktivitás felértékelődésének a szervezeti lecsapódása”. (14. o.) Ez a posztmodern, azaz a szó eredeti értelmének megfelelően „modernitás utáni” vállalat a fordizmus utáni vállalatot jelenti, egy olyan világban, amelyben az alap, tehát a tanulás és az üzleti hálózatok technikai alapja is az információs technológia. Egy olyan világban, amelyben a termékek szolgáltatásokkal fonódnak össze (a szerzők „szolgáltatásiasodásról” beszélnek) és intelligenssé válnak. Egy olyan világban, amikor a materiális termékek aránya eltörpül a teljes fogyasztáson belül. Egy olyan világban, amikor „már semmit sem lehet eladni, amit nem burkolnak szolgáltatásba” – mondják a szerzők (16. o.), de amihez a magam részéről ünneprontásként hozzáteszem, hogy a másik oldalról nézve viszont már semmit sem lehet *vásárolni*, amit nem burkolnak szolgáltatásba. Egyszer talán ez is megérne egy misét, dehát itt minálunk, Közép-Európában még csak útban vagyunk afelé a „szép, új világ” felé, amelyet a benne lévők nemegyszer sokkal ellentmondásosabbnak írnak le, nem is elsősorban a közgazdák, hanem a szociológusok (például Bourdieu, mert nekik ez a dolguk?), akik a fejlődés jelen, „posztmodern” fázisát szociális és humán oldalról közelítve meg, különös figyelmet fordítanak a „rosszul versenyzők” helyzetére és lehetőségeire.

Természetesen a könyv írói maguk is tisztában vannak a világ ellentmondásaival. Nem véletlenül idézik Martinezt (13. o.), aki azért aggódik, hogy mi lesz a sorsuk az „információs szegényeknek” egy olyan világban, amelyben a földkerekség három leggazdagabb emberének, Bill Gatesnek, Brunei szultánjának és a Walton családnak a jövedelme meghaladja a 43 legszegényebb ország együttes GNP-jét. A Kocsis–Szabó-páros nem ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, hiszen ahogyan maguk megfogalmazzák: mindezen kérdésekről külön-külön hosszú könyveket lehetne írni. Munkájuk tengelyében az a gon-

dolat áll, hogy a fenti kérdések mögött meghúzódó *jelenségek és változások szorosan összekapcsolódnak*, közös tőről fakadnak, mely *közös alap az információs technológia robbanásszerű terjedésének*, amikor is „a kezek kiszorulnak a termelésből, és az agy, a lélek, a szellem válik a legfőbb termelési tényezővé” (13. o.), és amikor a multinacionális vállalatok (még inkább: globális vállalatok) globálisan optimalizálnak.

A szerzők hét fejezeten keresztül vezetik az olvasót esettanulmányok, vállalat- és szervezetelméletek szövevényes hálójában. Eközben megismertetik a tanulószervezetté válás veszélyeit és korlátait, a munka világában bekövetkezett változásokat, a tanulás vállalatokban való intézményesülését (vállalati egyetem), a globális alapra helyezett tanulás előnyeit és hátrányait, a hagyományos és a posztmodern gazdasági körzetek azonosságait és különbségeit. Tipologizálják a hálózatokat, ehhez rendezőelveket rendelnek (milyen célokra irányul a szervezet, szervezeti adottságok, virtuális infrastruktúra, piaci struktúrához alkalmazkodás, integrálódás mértéke). És persze találkoznak nagyon hagyományos ismeretekkel is: hiszen a *hálózatosság mozgatórugói ugyanazok, mint minden gazdasági növekedéséi: a profit az alapvető motiváció!* A versenyből, a tudásmegosztásból, a struktúrából, azaz a hálózaton belüli sokkal hatékonyabbá váló cégek közötti információáramlásból, a tanulásból nyerhető előnyök tehát mind a nagyobb nyereség elérését jelentik egyúttal. Mindenki jól jár tehát – úgy tűnik –, aki alkalmazkodni képes az új világ új és bonyolult kihívásaihoz. Az egyén szintjén nem kell más, csak ész, tehetség és szorgalom, és egy kis szerencse – gondolom én.

Lehet-e azonban olyan társadalomban boldogan élni, ahol a verseny állandó és feszült készenlétet kíván a versenyzőtől, jelen esetben a „posztmodern vállalatától”, amely nem melleleg emberi egyedekből épül fel? Hogy „posztmodern” egyedekből-e, azt nem tudom. Számomra tehát a problémát – tudom, nagyon közgazdaságiatlannak fog hangzani – az ilyen radikális és hirtelen, emellett szinte állandó és rendkívül gyors változások jelentik. E változások új szervezeti formákat szülnek, nyomukban új koordinációs intézményekkel és sémákkal és olyan szervezeti megoldásokkal – ezt a szerzők a tranzakciós költségek tanán keresztül igen szépen mutatják be –, amelyek egyszerre hasznosítják „a piacműködés tranzakciós költségeinek csökkenéséből eredő piacosítás és versenyztetés előnyeit a kutatással összefüggő hosszú távú elkötelezettségből fakadó hasznok kiaknázásával”. (201. o.) A piacon és a hierarchián túl még a reciprocitással is számolhatunk (de csak akkor, ha a hálózat nemcsak térben, hanem időben is „határtalan”, vagy legalábbis tartós).¹ A tudásnak és tanulásnak e világában meghatározó szerepe van a „szívésségek klíringrendszerének”, és a hálózat hatékony formájának kialakulásában sok múlik a menedzserek kooperációs készségén és azon, hogyan választják meg partnereiket. Mindez nem jelent-e olyan nagy kihívást, amikor az erre adott válasz(ok) során alapvető humán értékek vesznek el? Olyanok, amelyek háttérbe szorítása ugyanúgy „feszültségekkel járó többletköltségeket” involvál, mint ahogy a közös innovációs folyamat során bekövetkező változások miatt is felborulhat a kezdeti egyensúly.

Ebben a „szép, új világban” a posztmodern azt is jelenti egyúttal, hogy a vállalat globalizációján túl az emberi tőke is globalizálódik, mindenekelelt a magasan kvalifikált humán tőke, és akárcsak a vállalatok, a személyek is a verseny rabszolgáivá válnak. Vannak olyan szerzők, akik korunk globalizálódásának legfontosabb új sajátosságának az úgynevezett monopolkapitalizmus felszámolását tekintik, azáltal, hogy éppen e „nagyvállalatoknak kell a legélesebb versenyben helyt állniuk, nekik kell a legjobban küzdeniük azért, hogy hozzájussanak ahhoz a kis többletkez a kormánykötvények kamataihoz képest, amelyet a befektetők a nagyobb kockázatukért elvárnak. A nagy cégek pedig ezt a bizonytalanságot háriják tovább az alkalmazottaikra: a mai globalizáció egyik legújabb

¹ Kérdés, hogy ebben a posztmodern információs világban mi tartós, és a „tartós” időben mit jelent.

jelensége, hogy éppen a legnagyobb vállalatoknál szűnt meg a munkahelyek biztonsága, beleértve a vezérigazgató állását is.” (Streissler, Erich W.: Globalizáció, tőkepiacok és az állam szerepe. Közgazdasági Szemle, 2001. január, 8-9. o.)

Miután Szabó Katalin és Kocsis Éva bemutatja azokat az áramlatokat, amelyek az utóbbi időben alapjaiban változtatták meg a vállalatok struktúráját és működését, kísérletet tesz a magyarországi hálózatosodási folyamat megragadására is. Nem könnyű feladat ott, ahol a sajtóértesülések adják a vizsgálat elsődleges anyagát. A legáltalánosabb következtetés vizsgálatukban az, hogy Magyarországon is megjelent a hálózatosodás. Itt a rendszerváltás után a tanulás a túlélésért történt, hiszen a korábbi gazdasági struktúrában szerzett tudás és szakismeretek túlnyomórészt elértéktelenedtek. A felejtéssel kezdődik tehát az új körülményekhez való alkalmazkodás. A hálózatokba illeszkedés és a tanulás legsikeresebb stratégiája a külföldi tőke bevonása volt, de eredményesnek bizonyultak a lazább hálózati együttműködések révén beáramlott technikai, marketing-, informatikai, kommunikációs, pénzügyi, menedzsmentismeretek is. Megváltozott a cégkultúra is. A beszállítói hálózatok a vállalati kultúra iskoláiként működnek. Megjelentek az intelligens vállalatok, sőt, az intelligens városok és a tudományos parkok is.

A könyv szerkezete áttekinthető és logikus. Óriási mennyiségű szakirodalomra támaszkodik, függelék egészíti ki Benedek Gábor tollából, és esettanulmányok „hálózatán” keresztül teszik a szerzők számunkra cáfolhatatlanná a tudásáramok dominanciáját az anyagi áramlások felett. Ugyan a magyarországi esettanulmányok nem elegendők az alapos elemzéshez, de némi ízelítőt talán nyújtanak, és reményeinket táplálhatják.

Szerzőink optimisták: *megtanulható a siker* – sugallják, s ők talán arra a kérdésre, hogy mi a boldogság kulcsa az új gazdaságban, azt válaszolnák: a tanulás. A válasz a vállalat és az egyén számára is releváns lehet. Sőt, egész intézményrendszerünk számára is.

Láng Eszter